

tleh. Batovič razume neolitizacijo kot posledico neposrednih stikov med prebivalci zahodne in vzhodne jadranske obale (Batovič 1979, 520, 521).

V poznem mezolitu obstaja na vzhodnem Jadranu castelnovienska kultura, ki je glede na radiokarbonske datacije okoli 400 let sočasna z neolitsko impresso kulturo (Müller 1994, 196, 197).

Proces neolitizacije si Müller razlaga s kontaktnimi conami (Mischkomplexe) med neolitskimi in mezolitskimi skupnostmi. Kot primer navaja Crveno stijeno. Mezolitske skupnosti naj bi po določenem obdobju sosedskega bivanja postopno prevzele nekatere prvine, ki opredeljujejo neolitski način življenja. Sprva je to živilnoredja, kasneje tudi keramika. Mezolitska kamena industrija se istočasno z uvajanjem "neolitskih" novosti ne spremeni. Ali velja takšen neolitizacijski model tudi na Tržaškem krasu, je trenutno, na podlagi sedanjega stanja raziskav, nemogoče preveriti (o problematiki na Tržaškem krasu glej E. Montagnari Kokelj, *The Transition from Mesolithic to Neolithic in the Trieste Karst, Por. razisk. pal. neol. eneol. Slov.* 21, 1993, 69-75; za neolitizacijske modele Budja 1993).

V naslednjem obsežnem poglavju Müller razglablja o odnosu med vzhodnojadransko impresso kulturo in sosednjimi zgodnje-neolitskimi kulturami. Na centralnem Balkanu obstaja zgodnje-neolitska kultura Starčevo, ki je istočasna impresso kulturi vzhodnega Jadrana. V Grčiji se že okoli 6800 cal BC pojavi na osmih najdiščih najzgodnejša monohroma keramika (kasneje navaja za najstarejšo keramiko številko okoli 6500 cal BC). Pojav monohrome keramike na nekaterih mezolitskih najdiščih vzhodnega Jadrana Müller pojasnjuje s stiki med nosilci impresso kulture z mezolitskimi skupnostmi ter selektivno izbiro monohrome keramike pri mezolitskih skupinah. Časovno to usklajuje s podatki, da so v Grčiji znana najdišča s samo monohromo keramiko do okoli 6000 cal BC ter da takšno keramiko poznamo tudi v zgodnjem in v srednjem neolitu kot standarden inventar na vseh najdiščih s slikano keramiko.

V Apuliji se začne keramični neolitik okoli 6600 cal BC. Okoli 5650 cal BC se na tem območju, podobno kot na vzhodnem Jadranu, pojavi tremolo okras. V tem času se v Apuliji začne izrazita regionalizacija. Stiki med vzhodnojadransko obalo in Apulijo se močno okrepijo prav v stopnji impresso C vzhodno-jadranskega zgodnjega neolitika.

Radiokarbonske datacije kažejo na kasnejši začetek mešanega agrarnega subsistenčnega gospodarstva v Kalabriji in na Siciliji (od 5800 cal BC naprej) ter na Malti (od 4900 cal BC naprej). Proces neolitizacije teh področij bi se lahko opisalo kot "usmerjen" akulturacijski proces, ki je prišel iz Apulije preko Sicilije na Malto.

V 7. tisočletju BP živijo v severovzhodni Italiji mezolitske skupnosti (kulturno castelnovien), proti koncu tisočletja pa se tudi na tem področju začne neolitik. Nove radiokarbonske datacije z najdišča Cesena pomikajo regionalni začetek neolitika v čas proti sredini 7. tisočletja BP, to je približno sočasno s širjenjem vlaške (danilske) kulture na Kras (Biagi *et al.* 1993, 49).

Neolitizacija je Ligurijo dosegla okoli 5800 cal BC.

V zadnjem poglavju avtor na kratko predstavi dosedanje teorije o začetku neolitika na Mediteranu (kolonizacijska teorija, teorija o avtohtonem začetku neolitika, akulturacijska teorija *itd.*)

Na podlagi radiokarbonskih datacij s poznomezolitskih najdišč in z najdišč z impresso keramiko na Mediteranu je avtor razvil teorijo o avtohtonem nastanku neolitika na jadranski obali oz. v južni Italiji (iz južne Italije naj bi izhajal tudi vzhodno-jadranski neolitik). V južno Italijo naj bi z območja Grčije prišle kot posledica stikov med zgodnjimi neolitskimi skupnostmi drobnica in nekatere vrste žitaric (*Triticum dicoccon* in *Hordeum sp.*).

Po drugi strani tezo o avtohtonem nastanku jadranskega neolitika potrjujejo C 14 datacije s Sardinije, Korzike, iz južne

Francije in z Iberskega polotoka, ki dajejo približno enake vrednosti, s tem, da je materialna kultura različna (Jadran - impresso kulturni krog, zahodni Mediteran - cardialni kulturni krog).

Radiokarbonske datacije na najdiščih z impresso keramiko s sirijsko-kilikijske obale izkazujejo praviloma nekoliko mlajše datume kot ustrezne datacije na osrednjem Mediteranu. Prav tako so najstarejše keramične najdbe s Cipra in Krete datirane v čas od 6500 cal BC. V Afriki naj bi se po doslej znanih podatkih začel neolitik nekako v 6. tisočletju pr. n. š.

Ob prebiranju "Vzhodnojadranskega zgodnjega neolitika" se ne morem znebiti dejstva, da je delo rezultat in odsev dosedanjih raziskav, kar avtor tudi večkrat poudari. Predvsem bi opozoril na skromno število radiokarbonskih datacij vzhodnojadranske impresso kulture. Kljub temu, da Müller ne prinaša nič presenetljivo novega, bi lahko rekel, da je to v tem trenutku edino delo, v katerem je na moderen način interpretirano skromno in včasih dokumentacijsko sumljivo gradivo vzhodnojadranskega zgodnjega neolitika. Prav uporaba in interpretacija dosegljivih podatkov (tudi njihovo bolj ali manj kritično ovrednotenje) je Müllerju, z redkimi izjemami pri tako obsežni nalogi, čudovito uspela.

Ali so v tem delu predstavljene ugotovitve pravilne, bodo pokazala bodoča raziskovanja. Vsekakor je Müllerjeva disertacija z obsežno citirano literaturo zelo dobro izhodišče za nadaljnje raziskave in bodoče raziskovalce vzhodnojadranskega zgodnjega neolitika ali impresso kulture.

Anton VELUŠČEK

Rastko Vasić: *Die Sichern im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Mazedonien)*. Prähistorische Bronzefunde 18/5, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1994. ISBN 3-515-06292-0. 66 strani, 42 tabel.

Avtor predstavlja 631 celih ali fragmentiranih srpov. V rokopis, ki je nastajal v letih 1985-1990, so vključeni tudi srpi iz depojev Kličevac I, II in Bradarac odkriti v letih 1992 in 1993.

Srpi se pojavljajo le v severnem delu obravnavanega območja. Najpogostejši so v depojih II faze, trije so bili najdeni v naseljih, štirje pa so domnevno iz grobov. Pri 60% se je dal določiti tip, od tega je 82% jezičastoročajnih, 15,5% gumbastih, ostalo so kavljasti in srpi posebnih oblik.

V uvodnih poglavjih avtor v skladu s standardi serije predstavi zgodovino raziskav, kronologijo, vire in kulturne odnose s sosednjimi območji.

Osrednji del predstavlja katalog. Začne se z gumbastimi srpi, ki jih je avtor razdelil po osnovnih delitvah H. Schmidta (*Zeitschrift für Ethnologie* 36, 1904, 416 ss) in W. A. von Brunnna (*Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, Röm. Germ. Forsch. 29, 1968). Srednjebronastodobni gumbasti srpi nastopajo v dveh različicah: s prečno odebeljeno bazo ročaja ali z gumbom na levi strani ročaja. Mlajšjebronastodobni gumbasti srpi so razdeljeni na tri tipe: tip z gumbom na desni strani ročaja (tip ima glede oblikovanosti baze - ravna, koničasta, podaljšana - tri različice), tip z gumbom na sredini ročaja in tip z neodstranjenim ulivnim sistemom.

Jezičastoročajne srpe je avtor razvrstil po tipološki shemi M. Petrescu-Dîmbovițe (*Die Sichern in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, Prähistorische Bronzefunde 18/1, 1987). Zastopani so tipi Uioara 1, 2 z različico 2 a, 3 z različico 3 a, 4, 5, 6 z različicami 6 a, Gușterița II in Band, 7 z različico 7 a in 8 v dveh različicah. Dodani so še fragmenti, ki jih avtor ni mogel tipološko določiti.

Kavljasti srpi so v primerjavi z Romunijo redki, vse pa avtor uvršča v tip Micăsasa-Drajna 1 po M. Petrescu-Dîmbovițe.

Katalog zaključujejo posebne oblike in fragmenti konic in rezil srpov.

Pri risbah predmetov pogrešam puščico, ki kaže točko ulivanja (prim. M. Primas, *Die Sichel in Mitteleuropa 1. Österreich, Schweiz, Süddeutschland*, Prähistorische Bronzefunde 18/2, 1986). Zelo pohvalno pa je, da avtor pri predmetih navaja poleg dimenzij tudi težo. Ta je odločilnega pomena pri študiju orodnega denarja (prim. Ch. Sommerfeld, *Gerätgeld Sichel. Studien zur monetären Struktur bronzezeitlicher Horte im nördlichen Mitteleuropa*, Vorgeschichtliche Forschungen 19, 1994) in naj postane obvezen podatek v vsakem katalogu.

Primož PAVLIN

Il Mar Nero. Annali di archeologia e storia I. Edizioni Quasar, Roma & Editions de la Maison des sciences de l'homme, Paris 1994, 290 str. 11 strokovnih člankov.

Po padcu železne zavese so se končno ponudile možnosti vsestranskega znanstvenega sodelovanja med državami evropskega Vzhoda in Zahoda. Plod takšnega sodelovanja je tudi pričujoča revija z eminentnimi člani (npr. G. Kossack) mednarodnega uredniškega odbora, med katerimi imamo tudi našega predstavnika prof. dr. Biba Teržan. Revija izhaja v Italiji. Njena evropska, bolj rečeno zahodnoevropska usmerjenost je razvidna iz jezikov, ki se v reviji uporabljajo. Članki so pisani v francoščini, nemščini, angleščini in italijanščini; v slednjem jeziku je napisan tudi kratek uvod. Do sem vse lepo in prav, toda bralec ne more prezreti popolne odsotnosti cirilicne pisave pri citatih ruskih člankov. Človek kljub vsemu pomisli na enakopravno sodelovanje med Vzhodom in Zahodom, ki se prav v takšnih primerih postavlja pod vprašaj. Avtorji pomembnejših člankov so: G. Kossack, V. YU. Murzin in S. A. Skory, A. V. Simonenko, R. Baladić in P. Alexandrescu.

Revija zajema arheološke in zgodovinske raziskave z izredno širokim časovnim razponom od prazgodovine do Otomanskega cesarstva na prostornem območju okoli Črnega morja. Prvi zvezek je razdeljen na tri osnovna poglavja: Nomadi in Črno morje, Grške kolonije, Genovsko Črno morje. V prvem poglavju se srečamo z arheološkimi članki, ki obravnavajo problematiko v zvezi s Kimerijci, Skiti in Sarmati, torej s 1. tisočletjem pr. n. š., to je s temo, ki se posredno ali neposredno dotika tudi našega ozemlja, zato je še toliko bolj opazno pomanjkanje dobrih in predvsem preglednih kart razprostranjenosti, ki bi bralcu omogočile orientacijo v prostoru od Češke do Srednje Azije. V drugem poglavju so dela, ki obravnavajo približno isti časovni razpon toda s povsem drugega vidika, in sicer se tu srečamo s prvimi zgodovinskimi naselbinami, t.j. grškimi kolonijami. V teh člankih izvemo o prvih najdbah feničanskih kulturnih statuet v Romuniji, o pridobivanju soli na severnih obalah Črnega morja v zadnjem tisočletju pred n. š., ki nam po avtorjevem mišljenju izpričuje zelo intenzivne stike med Heleni in domačini, ki šele trkajo na vrata zgodovine. Nadalje smo seznanjeni z novimi epigrafskimi dognanji o politični ureditvi dorske kolonije Kallatis (današnja Mangalia v Romuniji). V zaključku tega poglavja je članek, ki se ukvarja z getskim opustošenjem grške kolonije Istros ob koncu prvega tisočletja pr. n. š. Uničenje kolonije je dokumentirano v arheoloških plasteh in s keramikom, ki je delno tukaj predstavljena. Zadnje poglavje je posvečeno raziskovanju po sledih Genovežanov ob Črnem morju v poznem srednjem veku in nas seznanja z zelo razvejano trgovino s sužnji, z lokacijami v srednjem veku pomembnih trgovskih središč, ki so pozneje izgubila veljavo in bila odtlej zapuščenata ter pozabljena. In za konec dva članka, ki nam podajata, na osnovi takratnih virov, študije o odnosih med domačimi oblastniki in trgovci iz Ligurije v 14. in prvi polovici 15. stoletja.

Skratka, to je zelo ambiciozno zastavljen projekt, ki naj bi skušal nadomestiti polstoletno zaprtost prostora, ki je tu obravnavan. Zelo posrečena je tudi predstavitev različnih, a vendar istočasnih kulturnih ambientov, kar nam omogoča boljše predstavo o dogajanju na nekem geografskem območju, ki je nekajkrat večje od Slovenije, a vendar deluje kot homogena celota. Nasprotno pa se zdi vključitev srednjeveške problematike v isti zvezek nekakšen poskus pridobiti čim večji krog bralcev, da bi bilo izhajanje revije tudi ekonomsko upravičeno. Ob koncu bi poudaril, da je to revija, ki jo je vredno brati, saj nam iz prve roke, avtorji so povečini domačini, posreduje podatke, ki so nam bili doslej nekoliko težje dostopni.

Anton VELUŠČEK

Veneti, Romani e Celti. Gli scavi nell'area del santuario tardorepubblicano di Sevegliano (agro di Aquileia). Comune di Bagnaria Arsa, Udine 1993. Teksti: M. Buora, A. Candussio, G. Cassani, M. Fasano. 23 strani, 17 risb, 6 kart razprostranjenosti.

Katalog k razstavi arheoloških izkopanin iz Sevegliana, pomembnega najdišča amfor v zaledju Akvileje, ki je bila na ogled od 10. decembra 1993 do 6. januarja 1994 v furlanskem mestecu Bagnaria Arsa, je delo štirih avtorjev, ki so sami sodelovali pri izkopavanjih. Kot je razvidno iz podnaslova, gre za izkopanine prostora poznorepublikanskega svetišča v Seveglianu.

Na naslovni strani je risba okrasne štukature nekdanjega templja. Predstavljeni arheološki material zajema ornamentirane dele templja, amfore, namizno posodje, olenke, steklo in novce. Knjižica ni standardni inventarni katalog razstavljenih artefaktov, ampak zbirka kratkih razprav, ki predstavljajo rezultate arheoloških izrednotenih posameznih vrst izkopanin. K nekaterim vrstam posodja so pridane tudi karte razprostranjenosti. Katalog je razdeljen v nekaj večjih poglavij s pododdelki.

V uvodnem poglavju izvemo osnovne podatke o najdišču, o izkopnih fazah in o pomembnosti najdb.

Prve antične najdbe iz Sevegliana izvirajo iz let 1870 do 1881, tem je sledila najdba večjega števila amfor leta 1908, od začetka sedemdesetih let pa so začela prihajati na dan bogata odlagališča amfor. Januarja leta 1973 je bilo v enem od teh najdenih 140 amfor v treh skupinah. Te amfore so bile skupaj z materialom iz prejšnjih raziskav in z materialom, pridobljenim ob izkopavanjih, ki so jih vodili A. Candussio, A. Nazzi in E. Macuglia v sedemdesetih letih, objavljene leta 1985 v reviji *Aquileia nostra* 56. Takrat je ostalo odprtih še niz vprašanj o trajanju odlaganja in dejanski funkciji amfor. Zadnja faza raziskav je nastopila z začetkom lokacijskih del na skrajnem robu zazidalnega prostora konec leta 1990, ko je bilo potrebno nadzirati gradbena dela, izvesti vrsto zaščitnih posegov in tudi pravo izkopavanje pod nadzorstvom Civici musei in Società Friulana di Archeologia, ki je bila takrat ustanovljena. Prva faza del je zajela prostor 4500 m². Leta 1992 in 1993 so bile izvedene načrtne kampanje na površini nekaj več kot 600 m², z namenom ugotoviti, kako daleč sega arheološko ležišče. Material teh izkopavanj je še v fazi obdelave; v pričujočem katalogu so prikazani le preliminarni izsledki arheoloških analiz, ki naj bi pokazali pomen arheološkega zapisa v Seveglianu.

V poglavju z naslovom *Bogovi in živali* so poleg pomena in lege najdišča predstavljene najdbe ostankov republikanskega templja, novčene najdbe in zakladna najdba srebrnih novcev iz konca 3. stoletja pr. n. š.

Kraj se nahaja na točki, kjer je mogočna rimska magistrala iz Padske nižine (*via Postumia* zgrajena 148 pr. n. š.) zavila proti Akvileji, oddaljeni kakih 10 rimskih milj. Že pred prihodom Rimljanov je tod vodila pot za ljudi in trgovino vseh vrst. Verjetno